

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 167/168+342.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-01>

Сергій БОСТАН[®]

доктор юридичних наук, професор
(Національний університет
«Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАТОЛОГІЇ (НАУКИ ПРО ДЕРЖАВУ)

У статті розкриваються основи методології статології як багаторівневої, інтегральної системи методів, за допомогою яких усебічно пізнається держава. Визначена її структура, яка складається з двох груп методів: філософсько-світоглядного й інструментального, наведена їх характеристика. Елементами групи філософсько-світоглядних методів визначено домінуючий світогляд, наукову парадигму, стиль наукового мислення, принципи наукового пізнання, а інструментального – три підгрупи методів: загально-філософські (універсальні), загальнонаукові та спеціальні. Особлива увага приділена групі спеціальних методів, специфіка яких полягає в тому, що статологія як не сформована ще автономна наука, не маючи власного спеціального методу, використовує методи інших наук: соціології, політології, економіки, правознавства, психології, етики, естетики, географії, лімології тощо.

Ключові слова: методологія, методологія статології, методологічний підхід, універсальні методи, діалектичний підхід, формально-логічний підхід, загальнонаукові методи, системний підхід.

Постановка проблеми. Пропонована стаття є завершальною в циклі опублікованих нами статей, у яких викладено деякі концептуальні ідеї та практичні пропозиції щодо інституціалізації окремої науки про державу. У них, зокрема, обґрунтовано власне бачення її найменування як «статологія», визначено об'єкт і предмет, конкретизовано тематичну структуру, підготовлено деякі пропозиції щодо нормативного закріплення в Україні спеціальності «Статологія» у закладах вищої освіти, створення навчально-наукових підрозділів і реорганізації наявних науково-дослідних інститутів держави і права, а також відповідних інформаційних засобів для оприлюднення результатів досліджень з державознавчої проблематики [1; 2; 3]. За межами цих статей, однак, залишилися питання методології статології, тобто тієї, притаманної для будь-якої науки, системи когнітивних засобів, за допомогою яких здійснюється всебічне пізнання предмета цієї науки. Очевидно, що для новоствореної науки розроблення цієї проблеми має неабияке практичне значення. Її актуальність значно підсилюється також фактом обмеженого інтересу до неї серед науковців.

Аналіз останніх досліджень про методи пізнання держави свідчить, що із цієї тематики є певний перелік публікацій. Він представлений, зокрема, декількома статтями, у

яких висвітлені як загальні проблеми методології державознавства (А.Ф. Крижановський, О.В. Коломоєць) [4], так й окремі її аспекти (О.В. Коломоєць [5], М.В. Серебро [6], С.В. Ковбасюк [7]). Наявність цих публікацій, однак, не «закриває» питання про необхідність подальшого дослідження методології науки про державу, а, навпаки, більш широко «відкриває» потребу для подальших досліджень, адже в них відображено думку представників одеської школи «теоретичної юриспруденції», представники котрої зводять державознавство до «теорії держави» як частини юриспруденції. Звідси й суперечливий висновок, що, хоча державознавство «по своїй суті є міждисциплінарною сферою досліджень», її методологія є «невід'ємною складовою методології юриспруденції» (С.В. Ковбасюк [7, с. 12]).

Мета дослідження. Виходячи з ідеї, що статологія (державознавство) має бути окремою наукою з власною методологією, **метою** пропонованої статті є *визначення понятійних і структурних основ методології статології як самостійної науки про державу.*

Виклад основного матеріалу. У сучасному плюралістичному наукознавстві є різні відповіді на питання, що варто розуміти під методологією.

1. Поняття і структура методології статології

1.1. Поняття методології статології. Щодо державознавства особливий інтерес становить відповідь на зазначене питання вищевказаних учених-державознавців. Зокрема, А.Ф. Крижановський та О.В. Коломоєць вважають, що «методологія сучасного державознавства – напрочуд складна та багаторівнева структура, яка охоплює концептуальні ідеї, підходи, методи тощо при дослідженні сучасної держави» [4, с. 9]. С.В. Ковбасюк, констатуючи, що «у вітчизняній науковій літературі традиційно виокремлюють вузьке та широке розуміння методології», для визначення методології державознавства спирається на широке розуміння методології юриспруденції, як «учення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним державно-правових явищ» [7, с. 13].

Що ми розуміємо під «методологією статології»? Оскільки відповідь на це питання була б дуже об'ємною, ми зупинимося лише на характеристиці деяких концептуальних основ нашого бачення методології науки про державу. Під час визначення цього поняття варто спиратися (у цьому ми згодні з С.В. Ковбасюком) на більш загальне поняття «методології». Але не на поняття «методології юриспруденції», а на більш широке, зокрема філософське, розуміння методології як «сукупності підходів, способів, методів, прийомів і процедур, які застосовуються в процесі наукового пізнання й практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети» [8, с. 374]. Сприймаючи цю дефініцію загалом, водночас щодо її змісту маємо певні уточнення. Зокрема, ми не можемо погодитися зі ствердженням, що методологія – це «сукупність...». Методологія, на нашу думку, має бути не якоюсь сукупністю, а системою, тобто створеною для досягнення певної мети структурно-упорядкованою цілісною єдністю, яка складається із сукупності пізнавальних елементів, що перебувають між собою в тісних зв'язках і відносинах. Також важливо визначитися з понятійним рядом «підходи, способи, методи, прийоми та процедури», запропонованим філософами. Семантичний аналіз цих термінів дає підстави для висновку, що всі вони зводяться до «методу», котрий у різних іпостасях є і способом, і підходом, і прийомом, і процедурою для досягнення певної, у нашому випадку пізнавальної, мети. З огляду на це, **методологію** науки про державу – **статології**, ми б визначили як *систему різноманітних методів, що застосовуються для всебічного пізнання сутнісних, змістовних і формальних властивостей держави як історично зумовленого соціального явища* (тобто не тільки сучасної держави, як вважають, наприклад, А.Ф. Крижановський та О.В. Коломоєць).

1.2. Структура методології статології. У питанні щодо структури методології єдності також немає, але, виходячи з визначеного нами поняття методології статології,

найбільш прийнятною для наукового осмислення феномена держави, на нашу думку, є дворівнева структурно-ієрархічна побудова методів його пізнання. Першою, вихідною, у її структурі є група **філософсько-світоглядних** методів, яка визначає концептуальні основи і стратегічний шлях пізнання держави, а другою – група **інструментальних** методів, котрі використовуються для виконання більш конкретних, «тактичних», завдань дослідження.

Задля справедливості варто зазначити, що схожу структуру з посиланням на Ю.М. Оборотова обґрунтовано вважає й С.В. Ковбасюк. Зокрема, він виділяє концептуальний (концептуальні ідеї, концепти, концепції, концептуальні підходи й методологічні принципи) та інструментальний (філософські, загальнотеоретичні, приватно-наукові та спеціальні методи) рівні методології юриспруденції, коли «концептуальний рівень задає напрями й правила дослідження, тоді як інструментальний рівень є набором конкретних інструментів, за допомогою яких здійснюється дослідження» [7, с. 13]. Але зазвичай до «інструментального» рівня рідко хто «опускається»: більшість дослідників концентруються саме на «концептуальному рівні» методології, зосереджуючись переважно на такому його компоненті, як «методологічні підходи». Підтвердженням цього є публікації як самого С.В. Ковбасюка, так й інших державознавців (О.В. Коломоєць, М.В. Серебро).

Частіше за все ці дослідники використовують поняття «методологічний підхід» як усталене і зрозуміле. Утім наявність у сучасній науковій літературі широкого переліку таких пізнавальних способів [9], котрі в одному випадку визначаються як «підходи», а в іншому – як «методи», порушує питання про доцільність розмежування цих понять. Наша позиція щодо цього докладно викладена в деяких публікаціях [10], але якщо коротко, то ми виходимо з того, що основним елементом методологічної будови, її «цеглинкою» є метод, який залежно від «світоглядної начинки», складності структури, завдань дослідження набуває «статусу» методологічного підходу. Методологічні підходи, на нашу думку, поділяються на дві групи. Першу з них, що об'єднує способи пізнання, спрямовані на оцінювання явища з певних парадигмальних позицій і визначення на цій основі стратегії розв'язання поставленого завдання, доцільно було б назвати групою *парадигмальних підходів* (аксіологічний, антропологічний, гуманістичний, соціокультурний тощо). Іншу групу становлять «нейтральні» за своїм змістом, суто інструментальні підходи, які являють собою сукупність способів пізнання, своєрідний «ансамбль» взаємозалежних наукових методів, що вирішують одне спільне науково-дослідне завдання. Цю групу методів доцільно було б визначити як *дослідницький методологічний підхід* (системний, комплексний, догматичний тощо). Тобто методологічний підхід – це *окремий, набутий статусу «методологічного підходу» метод або «ансамбль» взаємозалежних наукових методів, які залежно від свого світоглядного змісту, складності структури об'єднуються для вирішення певного завдання в межах загального дослідження конкретного предмета.*

Отже, якщо підсумувати, то структурними компонентами методології будь-якої науки, в тому числі і статології, є певна система методів, яка в структурі має дві групи таких методів: філософсько-світоглядну й інструментальну, у кожній із яких можуть бути або окремі методи, або «ансамбль» таких методів – методологічні підходи.

2. Філософсько-світоглядний рівень методології статології

Філософсько-світоглядний рівень методології статології має специфічну особливість. Вона полягає в тому, що його структурні компоненти впливають на методологічну свідомість дослідника, тобто системи світоглядних, ціннісних, життєвих і професійних принципів, які є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія [11, с. 619]. Основними джерелами формування цієї методологічної свідомості є такі структурні елементи філософсько-світоглядного рівня методології статології, як домінуючий світогляд, наукова парадигма, стиль наукового мислення та принципи наукового пізнання.

2.1. Домінуючий у суспільстві світогляд. Найперше, що впливає на методологічну свідомість дослідника, – це *домінуючий світогляд*, тобто *історично зумовлена цілісна сукупність панівних для певної історичної епохи ціннісних настанов пізнавальної й практичної діяльності людей*. Домінуючий світогляд – явище історичне, яке залежно від стану суспільства пройшло певну еволюцію. На початковій стадії, коли цивілізоване людство вже «дозріло» до наукового осмислення тієї чи іншої соціальної реальності, у пізнанні домінував міфологічний світогляд (античний світ), потім йому на зміну прийшов теологічний (середньовічний), останній, у свою чергу, поступився раціонально-науковому (новий час), який сьогодні, хіба що за винятком теології, домінує в пізнавальному просторі.

2.2. Сучасна наукова парадигма статології. Важливим компонентом філософсько-світоглядного рівня методологічних знань є *наукова парадигма*. Оскільки щодо понятійного бачення парадигми є різні точки зору, то ми її розуміємо як *суттєву для певного часу концепцію (теорію), котра узята тим чи іншим науковим співтовариством за зразок розв'язування певних наукових завдань*. За аналогією з правознавством можна визначитися, що як наукову парадигму пізнання держави можна використовувати відповідну теорію державорозуміння, тобто систему теоретичних поглядів на те, що варто розуміти під державою і яке є її соціальне призначення.

Питання, що таке держава, віками займало і продовжує займати уми людей, і відповідь на нього є різноплановою. Ця різноплановість відбито у великій кількості понять, які відображають державу як організацію: політичну (Н. Маккіавелі й більшість сучасних державознавців), або правову (І. Кант, К.Т. Велькер, Р. Моль та ін.), або соціальну (А. Пренс, Х. Хеллер та ін.), або естетичну (Я. Буркхардт, Ф. Шиллер), або етичну (Дж. Джентіле) тощо. Це різноманіття, яке, по суті, відображає тільки певну грань держави, з одного боку, заважає розуміти її загалом, а з іншого – слугує певним «емпіричним» матеріалом для синтезу цих окремих поглядів на державу та створення цілісного уявлення про неї [12, с. 901–902].

Щодо соціального призначення держави, її соціальної цінності теж немає єдиної думки. Серед різних ідейно-теоретичних течій виділяються дві основні: етатизм та анархізм. Представники етатизму (Платон, Аристотель, Т. Гоббс, Ф. Бекон, Г. Гегель, Г. Гроцій, Й. Фіхте, Л. Штейн, В. Липинський та ін.) розглядали державу як соціальний організм, котрий є «суспільними благом», а представники анархізму (П.Ж. Прудон, Ф. Ніцше, М. Штірнер, М. Бакунін, П. Кропоткін, Дж. Белделлі, Е. Реклю, Д. Уоррен, К. Хесс та ін.) – як суспільне зло, знаряддя людської несвободи, що заважає особистому щастю кожної людини [12, с. 903].

Оскільки очевидно, що в сучасних умовах використовувати ці теорії з їх деякими «крайнощами» як наукову парадигму статології неможливо, постає питання про інтеграцію в одну теорію їх позитивних положень, де не буде, з одного боку, абсолютизації держави, а з іншого – людини та її потреб. Мова йде про інтегративну теорію розуміння держави як *історично зумовлену форму загального буття людей, що відображається в органічно побудованій, цілісній і водночас багатогранній (соціальній, економічній, політичній, правовій, естетичній, етичній, психологічній тощо) підсистемі суспільства, котра виражає та захищає як загальнонаціональні потреби, так і соціальні інтереси окремої людини*.

2.3. Стиль наукового мислення державознавців. Зміст наукової парадигми, а також характерні для тієї чи іншої науки технології дослідження визначають *стиль наукового мислення* – *форми певної зовнішньо вираженої пізнавальної позиції, яка формується науковими спільнотами (іноді видатними вченими) на основі певних, історично зумовлених світоглядних, гносеологічних і логічних стандартів*. Варто зазначити, що оскільки для статології в силу її відсутності як окремої автономної науки він ще не сформований, то ми можемо спиратися на деякі загальнонаукові підходи до його розуміння. Зокрема, тривалий час у наукознавстві провідним уважався *моністичний стиль* наукового мислення, коли та чи інша «соціальна реальність» пізнавалася на основі одного методу. Ще в нашій

пам'яті марксистсько-ленінська методологія, котра будь-яке інше розуміння держави, ніж як «машина придушення експлуататорських класів», не визнавала. З переходом до іншої соціальної доктрини й нових наукових парадигм монізм на постсоціалістичному просторі поступається місцем плюралізму, який орієнтує сучасного дослідника на використання максимально можливих способів пізнання. Тобто *плюралізм* у науковому пізнанні є тією загальною рисою, що характеризує сучасний тип наукового мислення, який відповідним чином впливає на окремі науки, де, у свою чергу, проявляються певні їх особливості.

2.4. Принципи наукового пізнання. Структурним компонентом філософсько-світоглядної групи методів є також *принципи наукового пізнання* – найбільш загальні світоглядні положення, що спрямовують суб'єкта пізнання на здобуття достовірних знань. Останніх доволі багато, але такими, де закладений певний світоглядний компонент, ми вважаємо три – це принципи історизму, об'єктивності й соціального гуманізму. Принцип історизму передбачає чіткий, історично зумовлений порядок розгляду державних явищ, принцип об'єктивності вимагає всебічного (неупередженого) підходу до підбору досліджуваних фактів, а принцип соціального гуманізму – оцінювання тих чи інших державних явищ через призму загальнолюдських цінностей (докладніше про це [13]).

Резюмуючи вищезазначене, можемо констатувати, що методологічне значення філософсько-світоглядного рівня в структурі методології статології полягає в можливості дослідника визначити концептуально-світоглядний шлях дослідження на основі наукового світогляду, плюралістичного стилю мислення, інтегративної парадигми державорозуміння, а також таких наукових пізнавальних принципів, як історизм, об'єктивність і соціальний гуманізм.

3. Інструментальний рівень методології статології

Інструментальний рівень методології статології має свою вертикально побудовану ієрархічну структуру. На верхньому її щаблі знаходиться група філософсько-універсальних методів, на середньому – загальнонаукових, на нижньому – спеціальних методів пізнання держави.

3.1. Філософсько-універсальні методи та їх роль у пізнанні держави. Основні в цій групі – це формальна логіка й діалектика – універсальні за своїм змістом методи, що використовують у всіх науках. Оскільки місце, роль і структура формальної логіки й діалектики в пізнавальному процесі (стосовно права) ми висвітлили в окремій статті (докладніше про це [14, с. 117–122]), то цей аспект тільки стосовно держави ми розкриємо дещо в скороченому варіанті. Перед тим зауважимо, що до формальної логіки й діалектики як універсальних методів, котрі мають досить складну внутрішню структуру і провідну в цій групі пізнавальну роль, цілком виправдано може бути застосовано поняття «методологічний підхід».

Логічний методологічний підхід базується насамперед на законах формальної логіки (тотожності, несуперечності й виключеного третього – Аристотель; достатньої підстави – Г.В. Лейбніц), які виражають властивості логічного мислення – його визначеність, несуперечність, послідовність та обґрунтованість. Оскільки їх порушення робить мислення плутаним, неясним і помилковим і, відповідно, результати дослідження незрозумілими, то першою вимогою будь-якого дослідного процесу й відображення його результатів є логічність. Дія мисленнєвого логічного проникнення в суть предмета здійснюється за допомогою низки логічних категорій-методів формальної логіки: аналізу-синтезу, індукції-дедукції, абстрагування, узагальнення, порівняння тощо. За допомогою *аналізу* виявляються насамперед ознаки, властивості, інші окремі сторони держави, а за допомогою *синтезу* отриманих у результаті аналізу даних створюється загальне уявлення про істотні ознаки, сутність, зміст і форму досліджуваного явища, які відображаються в певних теоретичних конструкціях: *категоріях, поняттях, дефініціях*. Однією з форм аналізу є *класифікація*. З аналізом і синтезом пов'язаний ще такий логічний метод, як *абстрагування*, у результаті

застосування якого відкидається все часткове, випадкове й другорядне «відсікається» й у певній теоретичній конструкції відображається лише загальне. Далі за допомогою такого логічного методу, як *узагальнення*, шляхом об'єднання спільних загальних властивостей однорідних предметів створюються відповідні *гіпотези, концепції, теорії* тощо.

З логічних методів, що мають активно використовуватися також у статології, варто відзначити індукцію та дедукцію. Основою *індукції* є окремі знання, на підставі синтезу котрих устанавлюються загальні й повторювальні риси низки державних явищ, що входять до певного класу, і в такий спосіб будується індуктивний висновок про належність цих рис усьому класу. Обираючи *дедуктивний* метод, дослідник використовує вже вироблені, готові загальні знання про державу й зосереджується на виведенні нового окремого знання, що відображає особливості конкретної держави або групи держав. Не менш вагомим логічним способом пізнання статології є *порівняння*, адже наявність у світі кількох сотень держав (тільки визнаних ООН сьогодні держав 193) створює сприятливі умови для їх порівняння задля виявлення загальних, особливих та одиночних рис. Саме порівняння є одним із тих методів логічного підходу, що має сприяти формуванню такого спеціального методу для статології. Деякі спроби у визначенні змісту й пізнавальних можливостей такого методу, як «*порівняльне державознавство*», уже є [15; 16].

Діалектичний методологічний підхід являє собою систему «законів-методів» і «категорій-методів», за допомогою яких держава пізнається як єдине рухоме суспільне явище, що постійно змінюється під впливом внутрішніх протиріч і боротьби протилежностей; «накопичення» в результаті цього певних кількісних змін, їх переходу в якісні шляхом заперечення старого й побудови нового.

Закон «єдності й боротьби протилежностей» розкриває джерело, причину змін держави, закон «переходу кількісних змін у якісні» – механізм розвитку держави та перехід її від однієї якості до іншої, а закон «заперечення заперечення» відповідає на запитання про характер цього переходу (революційного або еволюційного) і спрямованість подальшого розвитку держави. Дія діалектичних законів стосовно держави пізнається глибше за допомогою таких парних філософських категорій, як *сутність і явище, причина й наслідок, випадковість і необхідність, форма і зміст, частина й ціле* тощо (докладніше про це [14, с. 120–121]). Останні дають змогу глибоко зрозуміти природу держави, допомагають знайти відповіді на питання, які події та явища в державі є закономірними, а які – випадковими, як внутрішні характеристики держави проявляються в зовнішніх явищах, які фактори визначають розвиток держави, як зовнішні форми впливають на зміст державної діяльності та як окремі частини держави співвідносяться з її загальною структурою тощо.

3.2. Загальнонаукові методи та їх роль у пізнанні держави. На середньому щаблі інструментального рівня, як зазначалося, «розміщується» група *загальнонаукових методів*. Від попередньої групи філософсько-універсальних методів, які використовуються в усіх науках, загальнонаукові методи відрізняються тим, що їх перелік зумовлений предметом самої науки. Головним у цій групі є *системний метод*, тобто метод, в основі якого лежить категорія «система». Оскільки «ядром» системи є структура, то найважливіша роль у її пізнанні відводиться *структурному методу* – методу, пізнавальне призначення якого полягає у виявленні елементів системи та зв'язків між ними. Без структури система «нежиттєздатна», оскільки саме структура, забезпечуючи стійкі зв'язки між елементами та їх взаємодію, перетворює набір елементів у єдине ціле. Тому дослідження держави загалом обов'язково передбачає вивчення їх структури, адже без неї неможливо визначити цілісну композиційну елементів цієї системи в статичній.

«Динаміка» держави пізнається за допомогою *функціонального методу*, який сприяє виявленню її найбільш істотних умов і результатів функціонування як системи в зміні, русі, розвитку. Вивчаючи поведінку системи (держави), дослідник може простежити функціонування її окремих ланок у їх взаємозв'язку і взаємозалежності, а також визначити «провідну» ланку, наприклад, у державному механізмі, навпаки, побачити ділянку менш

«напружену», недосконалу, яка потребує зміни. Але функції, яка б не була їх природа, можна реалізувати лише в структурі. Знаючи структуру, дослідник переходить до більш «широкого» розуміння системи, її функціональних можливостей. Отже, тільки в їх єдності можна отримати цілісне уявлення про систему. Саме цим, очевидно, можна пояснити той факт, що в літературі нерідко розглянуті методи позначають як один – структурно-функціональний.

Для вивчення складних «відкритих систем», якою є породжена суспільством держава, що постійно взаємодіє з ним як зі своїм «навколишнім середовищем», використовується також *синергетичний метод*. У сфері його пізнання знаходяться нелінійні стани еволюції систем, кризи й критичні (нестійкі) точки існування, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку з урахуванням, зокрема, суб'єктивного фактору. Якщо не абсолютизувати роль випадку в державному розвитку, то за допомогою *синергетичного методу* можна поряд із закономірними зв'язками враховувати й випадкові, вірогідні, зв'язки, що впливають на стан держави.

Своєрідним різновидом системного методу є *інституціональний метод*, без допомоги якого також не можна обійтися під час вивчення держави, оскільки остання являє собою певний соціальний інститут, який організовується для виконання тих або інших суспільно значущих цілей і функцій. Оскільки сама держава складається з множини державних інститутів, які об'єднуються насамперед поняттям «державний механізм», то інституціональний метод має особливе значення для дослідження держави.

Виходячи з того, що структурний, функціональний, інституціональний, синергетичний методи за провідної ролі системного становлять «ансамбль» взаємозалежних наукових методів, спрямованих на пізнання держави як системи, цю групу цілком можна також позначити як *системний підхід* [17].

3.3. Спеціальні методи та їх роль у пізнанні держави. Щодо спеціальних методів, то тут є певна особливість. Зокрема, у сталих науках зазвичай у цій підгрупі є певний поділ на спеціальний (спеціальні) метод власної науки та «запозичені» з інших наук. Але оскільки статологія як ще не сформована наука власного методу не має, то вести мову можна тільки про ті науки, спеціальні методи яких корисно використовувати для пізнання тих чи інших «граней» держави. Тому ми можемо позначити тільки в загальних рисах, методологічний інструментарій яких наук може стати в нагоді.

По-перше, якщо виходити з того, що держава – це насамперед «форма загального буття людей на визначеній певними кордонами території», то варто передусім використовувати методологічний потенціал таких наук, як соціологія, географія та лімологія (наука про кордони). *Соціологія* надає інструменти для вивчення соціальних структур, відносин і процесів, що формують і підтримують державу, *географія* досліджує просторові аспекти останньої, включаючи територіальну організацію, ресурси та взаємодію з навколишнім середовищем, а *лімологія* – політико-правові, соціальні-економічні, безпекові й інші аспекти державних кордонів.

По-друге, держава як «історично зумовлене явище» має бути досліджена пізнавальними способами і засобами *історії та культурології*. Поєднання методів історії та культурології дає змогу створити багатовимірний підхід до дослідження держави. Загальним правилом пізнавального процесу є те, що дослідження будь-якого явища, у нашому випадку держави, починається з визначення конкретно-історичних процесів, що зумовили його виникнення, становлення й розвитку і набуття ним відповідного стану. Культурологія досліджує культурні аспекти держави, включаючи символіку, традиції, ідеології та культурні практики, які формують державну ідентичність. Безпосередньо пов'язана з культурологією й «естетика» держави – сфери знань, що вивчає аспекти, пов'язані із зовнішнім виглядом і сприйняттям держави, її архітектури, мистецтва, міського планування, дизайну та інших візуальних і матеріальних елементів, які формують образ держави.

По-третє, оскільки держава як «форма загального буття людей» проявляється як певна психологічна «спільнота», то під час її дослідження необхідно також використовувати методи *психологічної науки* й *етики*. Дослідження держави з погляду психології та етики відкриває нові перспективи для розуміння взаємодії між індивідуальною та колективною свідомістю, моральними принципами й політичними інститутами. Обидві науки надають цінні методи для аналізу поведінки, мотивів і цінностей, що формують державні структури й політику. Зокрема, за допомогою методів психології можна здійснити якісну та кількісну оцінку внутрішньо- й міжгрупових процесів спілкування в межах держави, отримати розгорнуту психологічну характеристику політичних лідерів, їхніх стилів управління та взаємодії з електоратом, державного апарату й інших ланок державного механізму. Етика досліджує моральні принципи, норми та цінності, що повинні керувати поведінкою державних інститутів і політичних лідерів, на основі відповідних етичних норм, як-от: чесність, мужність, справедливість, мудрість, поміркованість тощо.

По-четверте, найбільш активно під час пізнання держави використовувалися й використовуються методи *юридичної* та *політичної наук*, оскільки досі переважаючим, принаймні в постсоціалістичному «державознавстві», є розуміння держави як політико-правової організації.

З багатьох властивостей сучасної держави найбільш візуально підтвердженою є правова сторона держави. Це пояснюється, зокрема, тим, що основні її формальні, змістовні й сутнісні характеристики нормативно закріплені насамперед у нормах конституційного права, а «допоміжні» такі характеристики – у нормах інших галузей права. Процес пізнання з боку правознавців здійснюється за допомогою *юридичного (формально-догматичного) методу*, спрямованого на побудову певної юридичної моделі («де-юре»), тобто стійкої, закріпленої в законі системи норм, що мають регулювати відповідні державні відносини. Але варто мати на увазі, що ці юридичні моделі не завжди мають адекватний прояв на практиці. Це говорить про те, що під час пізнання державно-правових явищ не можна обмежуватися тільки формально-догматичним методом, а необхідно використовувати задля уникнення односторонніх результатів й інші методи – такі, що дають змогу враховувати практику соціального життя досліджуваних явищ, наприклад, методи політології. У цьому плані надзвичайно важливим для складання комплексного уявлення про державу, окремі її інститути є так званий *біхевіористичний метод*, який дає можливість пізнання держави крізь призму політичної поведінки окремих людей і груп, що є суб'єктами державних відносин. Для пізнання держави це має суттєве значення, оскільки дає можливість з'ясувати причини й сучасний стан того чи іншого її політико-практичного прояву (наприклад, «тіньової держави») у площині «де-факто».

І нарешті, сьогодні майже немає таких сфер пізнання, де не використовувалися б методологічні засоби *математики*. Першочерговою умовою правильного використання математичних методів у тій чи іншій сфері наукових знань є певна відповідність її засобів та апарату тим реальним зв'язкам і стосункам, які існують в об'єктах пізнання. Наявність у соціально-державній дійсності статистичних закономірностей – одна з об'єктивних передумов для вибору відповідних математичних методів. Важливими пізнавальними засобами для статології можуть бути *статистичний метод*, який передбачає опрацювання кількісних показників, що об'єктивно відображають стан, динаміку й тенденції розвитку державних явищ у наукових або практичних цілях. Особливе місце в системі статистики належить *державній статистиці*, що збирає й вивчає, як правило, відомості про «державне життя» суспільства. За допомогою певних статистичних рядів, по суті, виконує свої пізнавальні завдання *метод екстраполяції* – *пізнавальний спосіб, який передбачає поширення (перенесення) висновків, отриманих зі спостережень за однією частиною явища, на іншу його частину*.

Висновки. Підсумовуючи викладене, констатуємо, що методологія статології є критично важливим пізнавальним компонентом, що забезпечує комплексний підхід до

вивчення держави в усіх її проявах і розуміння держави як багатовимірної феномена. Вона являє собою систему методів, що має різноманітний характер і відповідну ієрархічну побудову. Однак ця ієрархічність є не статичною, як вище показано для наочності, а динамічною системою, де її структурні елементи вступають у взаємодію між собою: методи філософсько-світоглядного рівня визначають методологічну свідомість дослідника, загальні філософські закони й категорії інструментального рівня слугують базою для загальнонаукових і спеціальних методів, а останні, у свою чергу, є певним джерелом збагачення й удосконалення змісту методологічних знань вищих рівнів. Але, з огляду на те що «слабким» місцем у цій ієрархії є група «запозичених» спеціальних методів, перспективним напрямом подальших досліджень, своєрідною допомогою державознавцям з боку представників зазначених вище наук було б визначення останніми кола й можливостей їх методів у пізнанні тих чи інших граней держави.

Список використаних джерел

1. Бостан С.К. До питання про назву «науки про державу»: проблеми та перспективи ідентифікації. *Соціологія права*. 2022. № 3–4. С. 26–30.
2. Бостан С.К. Об'єкт та предмет статології (науки про державу). *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 54–58.
3. Бостан С.К. Алгоритм становлення статології як науки про державу. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 52–58.
4. Крижановський А.Ф., Коломоєць О.В. Методологія та структура державознавства: кілька гостроактуальних проблем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. Вип. 5. С. 9–12.
5. Коломоєць О.В. Методологічні аспекти теорії функцій сучасної держави як складові державознавства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. 2014. № 9. С. 91–96.
6. Серебро М.В. Сутність та перспективи використання аксіологічного підходу в державознавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 11. Т. 1. С. 50–52.
7. Кобасюк С.В. Методологічні підходи у структурі сучасної методології державознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 63. С. 12–16.
8. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
9. Сердюк О.В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства. *Форум права*. 2008. № 3. С. 458–463. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08savmsp.pdf>.
10. Бостан С.К. Методологічний підхід в структурі методології юридичного дослідження. *Актуальні проблеми публічного та приватного права* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції 03 жовтня 2012 р. / за ред. В.М. Огаренка. Запоріжжя : КПУ, 2012. С. 26–29.
11. Рабінович П. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : «Укр. енцикл» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 3 : К-М. С. 618–619.
12. Бостан С.К. Філософія держави. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. : С.І. Максимов (голова) та ін. Харків : Право, 2017. Т. 2. С. 901–905.
13. Бостан С.К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засади. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 16–28.
14. Бостан С.К. Методологія правового дослідження: інструментальні засади. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 2 (3). С. 115–130.
15. Желдибіна Т. Порівняльне правознавство і порівняльне державознавство: проблеми взаємодії та взаємозв'язку. *Право України*. 2013. № 3/4. С. 106–115.
16. Червоненко В.В. Порівняльне державознавство: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. 188 с.
17. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ. *Право України*. 2000. № 3. С. 41–44.

Надійшла до редакції 21.08.2024
Прийнято до опублікування 29.08.2024

References

1. Bostan, S.K. (2022) Do pytannya pro nazvu «nauky pro derzhavu»: problemy ta perspektyvy identyfikatsiyi [To the question of the name «science state»: problems and prospects of identification]. *Sotsiologiya prava*. № 3–4, pp. 26–30 [in Ukr.].
2. Bostan, S.K. (2023) Obiekt ta predmet statolohii (nauky pro derzhavu) [Object and subject of statology (science of the state)]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, pp. 54–58 [in Ukr.].
3. Bostan S.K. (2024) Alhorytm stanovlennia statolohii yak nauky pro derzhavu [Algorithm of the formation of statology as a science of the state]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1, pp. 52–58 [in Ukr.].
4. Kryzhanovskiy, A.F., Kolomoiets, O.V. (2013) Metodolohiia ta struktura derzhavoznavstva: kilka hostroaktualnykh problem [Methodology and structure of state science: several discussion problems]. *Nukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii : Yurysprudentsiia*. Vyp. 5, pp. 9–12 [in Ukr.].
5. Kolomoiets, O.V. (2014) Metodolohichni aspekty teorii funktsii suchasnoi derzhavy yak skladovi derzhavoznavstva [Methodological aspects of the theory of functions of the modern state as components of science of the state]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava im. Korolia Danyla Halytskoho*. № 9. pp. 91–96 [in Ukr.].
6. Serebro, M.V. (2014). Sutnist ta perspektyvy vykorystannia aksiolohichnoho pidkhodu v derzhavoznavstvi [The essence and prospects of using the axiological approach of science of the state]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Iurysprudentsiia»*. № 11. T. 1, pp. 50–52 [in Ukr.].
7. Kovbasiuk, S.V. (2023). Metodolohichni pidkhody u strukturi suchasnoi metodolohii derzhavoznavstva [Methodological approaches in the structure of modern methodology of science of the state]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 63, pp. 12–16 [in Ukr.].
8. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk (2002) [Philosophical encyclopedic dictionary] / V.I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in. Kyiv : Abrys, 742 p. [in Ukr.].
9. Serdiuk, O.V. (2008) Typolohiia pidkhodiv u metodolohii suchasnoho pravoznavstva [Typology of approaches in the methodology of modern jurisprudence]. *Forum prava*. № 3. pp. 458–463. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08savmsp.pdf> [in Ukr.].
10. Bostan, S.K. (2012). Metodolohichni pidkhid v strukturi metodolohii yurydychnoho doslidzhennia [Methodological approach in the structure of legal research methodology]. *Aktualni problemy publichnoho ta pryvatnoho prava : tezy dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 03 zhovtnia 2012 r. / za red. V.M. Oharenka*. Zaporizhzhia : KPU, pp. 26–29 [in Ukr.].
11. Rabinovych, P. (1998) Metodolohiia yurydychnoi nauky [Methodology of legal science]. *Yurydychna entsyklopediia: V 6 t / Redkol. : Yu.S. Shemshuchenko ta in. K. : “Ukr. entsykl” im. M. P. Bazhana*. T. 3 : K-M, pp. 618–619 [in Ukr.].
12. Bostan, S.K. (2017) Filosofiia derzhavy [Philosophy of the state]. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia : u 20 t. / Redkol.: S.I. Maksymov (holova) ta in.* Kharkiv : Pravo, T. 2, pp. 901–905 [in Ukr.].
13. Bostan, S.K. (2021) Metodolohiia pravovoho doslidzhennia: poniattia, struktura, filosofsko-svitohliadni zasady [Methodology of legal research: concepts, structure, philosophical and worldview principles]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelii. Serii «Pravo»*. № 1 (2). pp. 16–28 [in Ukr.].
14. Bostan, S.K. (2021). Metodolohiia pravovoho doslidzhennia: instrumentalni zasady [Methodology of legal research: instrumental principles]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelii. Serii «Pravo»*. № 2 (3), pp. 115–130 [in Ukr.].
15. Zheldybina, T. (2013). Porivnialne pravoznavstvo i porivnialne derzhavoznavstvo: problemy vzaiemodii ta vzaiemoviazku [Comparative jurisprudence and comparative of science of the state: problems of interaction and interconnection]. *Pravo Ukrainy*. № ¾, pp. 106–115 [in Ukr.].
16. Chervonenko, V.V. (2016) Porivnialne derzhavoznavstvo: teoretyko-pravove doslidzhennia [Comparative of science of the state: theoretical and legal research]. Dys. ... kand. yur. nauk : spets. 12.00.01. Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 188 p. [in Ukr.].
17. Hanba, B. (2000). Systemnyi pidkhid ta yoho zastosuvannia v doslidzhenni derzhavno-pravovykh yavlyshch [A systematic approach and its application in the study of state-legal phenomena]. *Pravo Ukrainy*. № 3, pp. 41–44 [in Ukr.].

ABSTRACT

Serhiy Bostan. Methodological fundamentals of statology (science of the state).

The article reveals the basics of the methodology of statology as a multi-level, integral system of methods by which the state is comprehensively studied. Its structure is defined, which consists of two groups of methods: philosophical and worldview and instrumental, and their characteristics are given. It is proved that the elements of the group of philosophical and ideological methods are the dominant worldview, scientific paradigm, style of scientific thinking and principles of scientific knowledge, the significance of which is to outline the conceptual and ideological path of the State's research on the basis of the scientific worldview, pluralistic style of thinking, the relevant paradigm of the State's understanding and such cognitive principles as historicism, objectivity and social humanism. Particular attention is paid to another group of methods – instrumental methods, which consists of three subgroups of methods: general philosophical (universal), general scientific and special. The group of universal methods is represented by such methods as dialectical and formal-logical, where the former allows to reveal the internal content of social and state relations that are constantly changing, and the latter contributes to the logical ordering of the research process and the mental design of its results. In the group of general scientific methods, special attention is paid to the systemic method, since the state is one of the most important subsystems of society. It is shown that in a certain static sense, the State is cognised by the structural method, in a dynamic sense – by the functional method, as a social institution – with the assistance of the institutional method, and as an element of an open system – by the synergistic method. The article reveals the specificity of the group of special methods of cognition, which consists in the fact that statology, as an autonomous science that has not yet been formed, without having its own special method, must use the methods of other sciences: sociology, political science, economics, jurisprudence, psychology, ethics, aesthetics, geography, limology, etc.

Key words: *methodology, methodology of statology, methodological approach, universal methods, dialectical approach, formal-logical approach, general scientific methods, systematic approach.*

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-02>

Ірина ГРИЦАЙ[®]

доктор юридичних наук, професор
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

**ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМУ
СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ**

Стаття присвячена аналізу інтеграції гендерної рівності в систему соціальних стандартів в Україні. Автор розглядає теоретичні основи гендерної рівності, міжнародні зобов'язання країни, національне законодавство та його практичне застосування в контексті забезпечення гендерної рівності. Особлива увага приділяється аналізу правових викликів, що виникають у процесі забезпечення гендерної рівності, надаються рекомендації щодо вдосконалення законодавства для подолання наявних бар'єрів. Важливість гендерної рівності в соціальних стандартах полягає в забезпеченні рівного доступу до ресурсів і можливостей для обох статей, що сприяє справедливості й сталому розвитку суспільства. Незважаючи на значний прогрес у законодавчому забезпеченні

© І. Грицай, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5467-839X>